

מאמר שבועי בדרכי עבודת ד' ועניני הזמן

מפי מרן פוסק הדור

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א בעל תשובות והנהגות

פרשת צו תשפ"ד

קיום מצוות השי"ת בשמחה

"צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה" (ו, ב)

פירש"י "אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות, אמר ר' שמעון ביותר צריך הכתוב לזרוז במקום שיש בו חסרון כיס", ע"כ.

וביאור דברי רש"י, שבשאר קרבנות היו אהרן ובניו מרוויחים מהקרבנות את אכילת הבשר, אבל בקרבן עולה שהיא כליל לה' הרי כל הבשר היה עולה לגבוה ולא נשאר לכהנים אלא העור בלבד, ועל כן הוצרכו אהרן ובניו זירוז מיוחד על קיום דיני קרבן עולה אף שאין להם בו רווח.

והדברים צריכים ביאור, שהרי מדובר כאן על אהרן הכהן ובניו שהיו קדושי עליון, וא"כ היאך יעלה על הדעת לומר שבעבור הפסד מועט ביותר של אכילת בשר בהמה, יתעצלו אהרן ובניו מקיום מצוות השי"ת, והרי חשש כזה שייך לכאורה רק באנשים פשוטים, ולא בקדושי עליון כאהרן ובניו, שבוודאי לא יבטלו מצוות השי"ת עבור הפסד מועט של חתיכת בשר.

ונראה שבוודאי לא הוצרכו אהרן ובניו זירוז על עצם קיום המצווה, אלא הוצרכו זירוז לקיים את המצווה בשמחה, כי הפסד הממון היה יכול לגרום להם איזה מחשבה דקה של הפסד במה שמתעסקים בעולה ולא בחטאת, והרגשה זו תפריע לשמחתם הגדולה בקיום המצווה, ועל כן הוצרך משה רבינו לזרוזם שלא יביטו כלל להפסד הממון, ויקיימו המצווה בשמחה רבה כהרגלם בשאר המצוות, ומתוך הבנה שאין לך ריווח גדול כקיום המצוות, והפסד הממון כאין וכאפס ייחשב כשמדובר בקיום מצוות השי"ת.

◇ ◇ ◇

בעיקר דבר רש"י פירש החידושי הר"ם בדרך רמז, דהנה אמרו חז"ל (ויקרא ר"ז ג) שהעולה באה על הרהורי עבירה, אך בעוד שלכל איבר ואיבר יש לו "כיס" לכסות בו את האיבר שלא יעשו בו עבירה, וכמו לדוגמא הפה שיש לו שפתיים שבהם יכול הוא לסגור ולהימנע מדיבורים אסורים, וכך גם האוזן יש לה אליה שאפשר לכופ אותה לתוכה כדי שלא לשמוע דבר שאינו הגון (כתובות ה:), וכך גם העיניים יש להם עפעפיים לסוגרם כדי שלא יראה דבר הגון, הרי הלב יש לו "חסרון כיס" - שחסר לו "כיס" לכסותו ולמנעו בכוח מלהרהר בהרהורי עבירה, ולכן זירז הכתוב בקרבן עולה יותר מכולם, כיון שהעולה באה על הרהורי הלב, אשר שם צריך בעיקר חיזוק זירוז לשמור על הלב לבל יהרהר בעבירה, אף שהוא חסר כיסוי שיגן עליו מפני הרהורים אסורים.

והדרך לשמור על הלב שלא יהרהר בעבירה, מבואר ברמב"ם (פכ"א מאיסוי"ב ה"ט) ש"יסיע לבו מדברי הבאי לדברי תורה, שהיא אילת אהבים ויעלת חן", שבכוחה של לימוד התורה להגן מפני מחשבות רעים.

אש דקדושה והתלהבות בעבודת השי"ת

"אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה" (ו, י)

רמז יש בדבר, שהאש דקדושה צריכה לבעור תמיד בהתלהבות ודבקות לקב"ה ולא תכבה. ושמעתי מבאי ביתו של הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ זצ"ל שהרגישו בסביבתו את הפסוק "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה", שכל היום בער בקרבו אש של פחד על מעשיו ותורתו אם הם כרצון ה'.

ורבי ברוך בער זצ"ל היה ממש מיחזי סגולה שבדור שכולו היה קודש לה', וסיפר לי ידידי הגאון רבי ישראל גרבר זצ"ל, (בן אחותו ותלמידו המובהק של הגאון רבי ברוך בער זצ"ל), שכאשר נסע הגר"ב זצ"ל לחתונת אחותו בהורודוק, נודע לו באמצע הדרך שנמצא עמו יחד בנסיעה מנהל בית הספר תרבות של המזרחי,

(אשר נועד להדיח את ציבור החרדים מדרך התורה), ומיד ביקש הגר"ב ד' מבעל העגלה לעצור כדי שיוכל לרדת באמצע חשכת הלילה, שלא רצה לנסוע יחד עם מין.

הנוסעים נחרדו להותיר את הגר"ב לבדו במקום נידח בחשכת ליל, והלכו במרוצה בעקבותיו להחזירו, אולם הגר"ב השיב להם ששמע מפי מורו ורבו הגר"ח מברסק שיסוד שיטת המזרחי הוא מינות, ולכן כשם שגזרו חז"ל (גמ' ע"ז כ"ב) שלא להתייחד עם עובדי כוכבים, והיינו גויים או מינים, מפני שהם חשודים על שפיכות דמים, כך גם אין לו לנסוע במחיצה אחת בשותפות יחד עם אחד מפעילי המזרחי, (ולבסוף פעלו הנוסעים בעגלה להעביר את מנהל בית הספר של המזרחי לעגלה אחרת, ורק אז חזר הגר"ב לעגלה), וזהו קצת מהמושגים של יראת ה' ופחד מכל נדנדוד חטא שהיה תמיד על הגר"ב ד'.

קרבן שלמים הוא על חסדי ה' שבכל יום

"וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה" (ז, י"א)

יש להעיר שלכאורה היה ראוי לכתוב "אשר מקריב" בלשון הווה, ולמה נכתב "אשר יקריב" בלשון עתיד.

ויש לבאר בזה, דהנה תכליתו ועניינו של קרבן שלמים הוא להודות לקב"ה על חסדיו שבכל יום עמנו, ולכן נקרא שמו "שלמים" ע"ש שהקב"ה נותן לאדם "שלמות" בכל צרכיו בחיי יום יום, וכשאדם מביא קרבן שלמים הרי הוא מכריז בזה שלא רק הניסים הם יד ה', אלא גם מה שהוא יושב יום יום בשלוה עם פרנסה ובריאות, זהו מחסדי ה' ואינו טבע ומנהגו של עולם.

ולכן נאמר "יקריב" בלשון עתיד, שהרי הבאת השלמים אינו רק הודאה רגעית על שעת הקרבן בלבד, אלא הוא עניין תמידי המתמשך, שבהקרבנות השלמים הוא מעיד שכל ההטבות הרגילים אצלו בדרך הטבע בכל יום כשיושב בשלוה ושלוה, הם יד ה', ונכלל בו גם עדות לעתיד, שגם החיים הרגילים שלו בעתיד הם יד ה', ולכן נאמר "יקריב" בלשון עתיד.

השגחת הקב"ה הנראית בגלוי גם בדורינו בעניין שידוכים

"אם על תודה יקריבנו" (ז, י"ב)

בגמ' בברכות (ב"ד ע"ב) מבואר שקרבן תודה בא על אחד מארבעה מיני הצלות בדרך נס, "יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא", ע"כ.

אמנם רבינו בחיי (לעיל ו' ב') הוסיף חידוש נפלא שגם חתן וכלה מביאים קרבן תודה, [ומה שאמרו חז"ל "חולה ונתרפא" היינו דוגמא בעלמא לשאר שמחות הבאות בדרך נס], וזה לשונו שם: "קרבן תודה בא על הנס, והוא לשון הודאה אם היה חולה ונתרפא מביא קרבן תודה, הוא שכתוב "ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה", או שאר שמחות כגון שמחת חתן וכלה, שנאמר "קול ששון וקול שמחה וגו' מביאים תודה בית ה'", ע"כ.

ודבריו צריכים ביאור איזה נס יש בשמחת חתן וכלה, והרי קרבן תודה אינו בא על 'שמחה' בעלמא אלא יסודו להביא על הצלה בדרך ניסית, [וכמבואר במדרשי חז"ל בכל מקום], ואיזה נס יש בשמחת חתן וכלה.

אכן המתבונן יראה שהזיווגים הם למעלה מן הטבע, שהרי אף שבני אדם מחפשים וטורחים בשידוכים כפי כוחם, מ"מ לבסוף הקב"ה מסובב העניין למעלה מדרך הטבע, ומחבר זיווגים לפעמים בסוף העולם ולפעמים בבית השני בסמוך, וזהו כוונת רבינו בחיי שהחתן והכלה מביאים קרבן תודה, משום שכל זיווג זיווג הוא בדרך נס ואין לו מקום עפ"י הטבע כלל.

דברי חיזוק לסוף הזמן שנאמר השבוע בסוף השיעור כללי בהיכל הישיבה הק'

היום אין צומחים מספיק גדולי תורה מתוך הישיבות, ומשום שבכמה חודשים בשנה, - יש בין הזמנים ולא לומדים כמו שצריך, עכ"ד. ומה נענה בדורנו שלא זו בלבד שיש ימי בין הזמנים, אלא כבר מחודש אדר נעשה "סוף הזמן".

ויש לידע שהקב"ה שואל כל אחד ואחד על כל יום ויום מה היו מעשיך ביום זה, ולא יועיל שום תירוץ שזהו סוף זמן, ובפרט שאם עוזבים ח"ו את התורה לזמן מועט, עלולים להפסיד בזה את הכל, וכמבואר בחז"ל (ספרי עקב י"א כ"ב) "אם תעזבני יום יומיים אעזבך".

ובישיבה כל מעשה היחיד משפיע על הכלל כולו, ולכן על כל בחור מוטל עכשיו אחריות שלא להתרפות, ואינו מדברים כלל על לא ללמוד כלל ח"ו, אלא על לא להתרפות, שרפיון של כל יחיד משפיע על כל בני הישיבה הק', ובעז"ה נקבל יחד חיזוק ונראה ברכה והצלחה.

אנחנו כבר נמצאים בסוף הזמן, והיצר הרע משקיע עכשיו הרבה כוחות שיהיה רפיון בתורה ח"ו, וחובתינו להתחזק עכשיו במיוחד בלימוד התורה שלא להתרפות.

ובדורות הקודמים לא חשבו שימי בין הזמנים שהתחילו ביסודם בשביל ימי הפסח, יתפשטו מחודש אדר, ואפילו על ימי בין הזמנים כבר צווה השל"ה הקדוש "יהיה נעקר ונשרש מן העולם השם של 'בין הזמנים', לא יזכר ולא יפקד". ואמנם אף שאין בכוחנו לעקור את בין הזמנים, אך עכ"פ הבו דלא לוסף עליה, - ולא להתחיל רפיון בסוף הזמן.

ושמעותי ממרן הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל, שבוואלוז'ין היו לומדים בישיבה בכל יום עד ערב פסח, וראשי ישיבה אמרו שיעור יום יום על דף גמרא רש"י ותוס' בעיון, ולא היה "בין הזמנים" סביב ימי הפסח, והוסיף - שאין פלא מדוע

וכן שמעתי מפי הגאון רבי משה ברנשטיין זצ"ל (ר"מ דשיבת קמניץ), שאף שהשגחת הקדוש ברוך הוא בעולמו היום היא בהסתרות תוך הסתרה בעו"ה, וכאילו העולם נהוג כפי מעשי בני אדם בלי מנהיג ח"ו, אבל בדבר אחד רואים ומרגישים בחוש שאין לבני אדם כוח לפעול בהשתדלותם, והוא ענין השידוכים, דמצוי שבחור או בחורה מופלגים בכל המעלות מתקשים למצוא שידוך, ומאידיך בחור אחר שפחות ממנו במעלות בהרבה, מקבל שידוך נפלא בנקל, ולפעמים נודדים למרחקים בשעה שזיווגו נמצא סמוך לביתו וכדומה, ולכן בענין השידוכים יש בעיקר להרבות בתפילה וכמו שאמרו חז"ל "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו אשה", אך אין להרבות מידי בהשתדלות, שאדרבה כשמרבים בהשתדלות בשידוכים הדבר רק מביא לידי עצבים ואין בזה שום תועלת.

◆ ◆ ◆

ואגב, הנה כל הארבעה הללו שחייבים להודות, חייבים גם לברך ברכת "הגומל", ויש לדקדק מנוסח הברכה שאומרים "שגמלני כל טוב" שאינם מודים לקב"ה רק על הצלה זו, אלא על כל ההטבות שעושה הקב"ה בכל עת ערב ובוקר וצהריים, ונראה מזה יסוד גדול, שבשעה שעושה הקב"ה עם האדם נס, אין די במה שיודה לקב"ה על חסד זה, אלא הוא חייב לכלול עם הודאה פרטית זו, הודאה כוללת על כל חסדי הקב"ה עמו שבכל יום ערב ובוקר וצהריים, והטעם בזה מפני שעיקר מטרת ההודאה הוא שישגיג האדם להכרה שהקב"ה מנהל את חייו הפרטיים בכל רגע וכל אשר יש לו זהו מהקב"ה, ולכן העיקר הוא שיודה לקב"ה על "כל הטוב" אשר גמל עמו.

זהירות ממחשבות זרות בתפילה

"ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה", (ז, ת, ח"י).

כתב השו"ע (או"ח צ"ח סעיף ד') "התפלה היא במקום הקרבן, ולכן צריך לזהר שתהא דוגמת הקרבן בכוונה ולא יערב בה מחשבה אחרת, כמו מחשבה שפוסלת בקדשים".

ומבואר בזה דבר נורא, שמי שחושב מחשבות זרות בתפילתו, לא די שלא קיים חיובו כראוי, אלא הוא גם מקלקל את תפילתו כעין מחשבת פיגול שאין זה רק העדר מעלה אלא זהו קלקול בקרבן שנעשה קרבן פסול ומפוגל.

ובביאור הלכה (ס"ק ק"א) הביא בשם הרשב"א שבברכה ראשונה דשמונה עשרה שצריך כוונה, אם היה לו מחשבה זרה באמצע, אף שאמר הכל בכוונה, כיון שהיה לו גם כוונה אחרת לא יצא, ועיין בביה"ל דמסיק דיש לעיין לענין בדיעבד, אבל עכ"פ לכתחילה ודאי יש לזהר בזה מאוד.

ולכאורה אם נקבל את הדברים כפשוטם שגם אם נפל לו רגע אחד כוונה אחרת לא יצא ידי חובתו, א"כ לא מצאנו ידינו ורגלינו ומי יאמר זכיתי לבני ויצאתי ידי חובתי, שהרי קשה מאוד לרכז את כוח המחשבה עד כדי שלא ייפול בו אפילו לרגע אחד שום מחשבה אחרת במשך כל ברכה ראשונה דשמו"ע, וע"כ נראה שאם נפל לו מחשבה זרה באונס והוא מסלקה מיד ולא המשיך להרהר בה, יצא ידי חובתו, ודברי הרשב"א הם רק באופן שהוא מתעסק ושוהה זמן בהרהור שנפל לו ואינו דוחה אותו מיד, (ועי' עוד בתשובות והנהגות ח"ו סי"ז סק"ג).

הקושי להשיג קדושה לעומת הקלות להשיג טומאה

"והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף", (ז, י"ט).

מבואר בפסוק זה שהטומאה מתפשטת בנגיעה לחוד, אמנם כל זה רק בטומאה שהמחובר לטמא טמא, אבל בקדושה אינו כן, שהקדושה אינה מתפשטת ע"י נגיעה אלא רק ע"י בליעה וכמבואר בגמ' בזבחים (צ"ז).

וכע"ז כתב הגאון הקדוש רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל (במכתב להגאון רבי דוד פטש זצ"ל, נפש קבוקב מאמרים עמ' קנ"ד) לבאר הפסוקים בחגי (ב, י"ב-י"ד) "הן ישא איש בשר קדש, ויקדש, ויענו הכהנים ויאמרו לא, ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא, ויענו הכהנים ויאמרו יטמא. ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני וגו', וביאר רבי אלחנן דכוונת חגי היה להוכיח להם שכשם שהנוגע בקודש לא נעשה קדוש בנגיעתו ואילו הנוגע בטומאה נטמא על ידי

הנגיעה, כן גם צריכים להתרחק מרשעים שבמגע לבד הם מטמאים, והאריך שם רבי אלחנן לבאר חומר האיסור להתקרב לרשעים, עיי"ש.

ועובדא הוי באחד שהיה נכנס ויוצא אצל הבעל התניא זצ"ל, ואמר לו שברצוני ללכת לאוניברסיטה, ובעל התניא הזהיר אותו מאוד שהוא עלול להתקלקל שם, והלה השיב שאינו מתפעל מהסביבה, והביא הוכחה לדבריו, שהרי הוא נכנס אצל הבעל התניא ואינו מושפע כלל מקדושתו, וא"כ באותה המידה גם אם יילך לאוניברסיטה לא יושפע מטומאת הרשעים הנמצאים שם.

אך הבעל התניא השיב לו שחשבונו מוטעה מיסודו, שהרי טומאה מקבלים בנגיעה בעלמא, אבל קדושה אין מקבלים על ידי מגע לחוד אלא רק בבליעה, ולכן דוקא אצלו שלא בלע את הקדושה לא הושפע לטובה, אבל כשיהיה בסביבת רשעים יקבל הטומאה ע"י נגיעה בעלמא.

והוסיף בעל התניא עוד, שמצאנו שהתרומה נטמאת אפילו בשלישי, וקודש נטמא אפילו ברביעי, והטעם בזה שכמה שהדבר קדוש יותר, כך היצר מתגרה בו יותר, וכאשר השטן מצליח לפתוח שערי טומאה, ח"ו נמשך הדבר הלאה עד שיורד האדם מטה מטה, ולכן יש לו להיזהר מאוד, שאם ילך לאוניברסיטה ייטמא בנקל.

ומכאן תשובה לאותם בזמנינו שמחזיקים אצלם עיתונים פרוצים או מכשירים שאין רוח חכמים נוחה מהם, ומדמים שהם מוגנים ושמורים ולא יושפעו מזה, אך האמת שהטומאה מתפשטת אפילו על ידי נגיעה בלבד, וכ"ש על ידי החזקת אותם מכשירים בדרך קבע.

גודל חיוב מי שיכול לפעול למען כבוד שמים שלא להימנע מכך

"קח את אהרן ואת בניו אתו", (ח, ב).

פירש"י "קחנו בדברים ומשכהו", ע"כ.

ומבואר שאהרן לא רצה לקבל התפקיד לשמש בכהונה גדולה עד שמשו רבינו לקחו בדברים, וכע"ז פירש רש"י במינוי של יהושע למנהיג ישראל (במדבר כ"ז כ"ב), שמשו רבינו לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא, והרי מבואר שהם לא רצו לקבל על עצמם תפקידם, עד שמשו רבינו דיבר על ליבם שצריכים ליטול תפקיד זה לתועלת הכלל.

ויש ללמוד מזה בזעיר אנפין גם לדידן, שהלא גם בזמנינו אנו זקוקים כאן לפרנסי ציבור ולשרי מלחמה אמיתיים שיפעלו למען כבוד שמים ולמען הכלל, ובאמת ישנם אנשים רבים המוכשרים לסייע בפעולות שונות, אך מתעטפים הם בענוה מיותרת ואינם יוצאים לפעול מתוך מחשבה שאינם ראויים לכך, ובאמת אין לערוך חשבונות כאלו, אלא אדרבה מי שמרגיש שיש בכוחו לעזור ולסייע למען הכלל ברוחניות או בגשמיות, לא יימנע מתוך מחשבת ענוה אלא יידע שזהו זכות רבה מאוד.

ואם היו אנשים יודעים את גודל שכר העוסק בצרכי ציבור לשם שמים בעולם הבא, היו בוודאי מקבלים על עצמם לעשות פעולות הרבה למען הציבור בשמחה.

אזהרה לגבאי צדקה לא ללחוץ

"ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו ויחטא את המזבח", (ח, ט"ו).

ב'תרגום יונתן' כאן פירש שהדם בא לכפר על הגבאים שאולי הלחיצו אנשים שלא רצו לתת, ונתנו להם תרומה רק מחמת הדחק והלחץ שהלחיצו. ומכאן אזהרה לגבאי צדקה לא ללחוץ, וכבר הזהירו על זה חז"ל (ב"ב ח' ע"א) וקראו על זה המקרא (ירמיהו ל, כ') "ופקדתי על כל לוחציו", ושמעתי על כ"ק האדמו"ר מגור בעל "אמרי אמת" זצ"ל, שכאשר היה מבקש מאנשים לנדוב לצדקה או למוסדותיו, היה נזהר מאוד שלא ללוחצם משום חשש סרך גזל, ובפרט שהדבר גם פוגם בקדושת התורה והתפילה כשלומדים מכח כסף שבא שלא כהוגן.

וכן מו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל היה זהיר מאוד שלא לדחוק יותר מדאי כשהיה מבקש צדקה להחזקת הישיבה, והיה חושש שאולי מה שהלה מסרב ליתן לו זהו משום שבאמת כעת אין לו מה ליתן, (וכן גם היה נזהר שלא לקחת מנשים אלא דבר מועט ממש קודם ששאלה רשות מבעלה).

התעוררות לטהרה בפרשת פרה – על ידי לימוד התורה הקדושה

(נאמר בסוף שיעור הלכה שנמסר השבוע לכולל 'תשובות והנהגות' בגדרי קריאת פרשת פרה)

וזכרנו שרבינו הגאון רבי זיידל סיאמטיצקי זצ"ל (חתן מו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל ור"מ בישיבה) היה דורש שלימוד התורה מטהר הרבה יותר ממקווה, שהלא דברי תורה הם כאש וטהרתם הוא בגדר 'ליבון' שאינו משאיר אפילו רושם ומוחק לגמרי את החטא, וזהו מדריגת טהרה עליונה יותר מטבילה במקוה.

וכע"ז אמר מרן הגר"ח מוואלז'ין זצ"ל (כתר ראש קלג) בשם הגר"א שאף שספרי המוסר הביאו בשם הזוה"ק שהנכשל בפגם הברית צריך לסבול יסורים קשים ומרורים כמות, ואין לו תקנה כי אם במיתה ממש, אך לא הביאו גם את סוף דברי הזוה"ק שמסיים שם שבאורייתא כתיב אורך ימים בימינה וגו', והכוונה שהתורה מטהרת את הטומאה שנבלעה בנפשו, ומצלת את האדם מייסורים ומעוונות הקשים כמות.

הנה בזמנינו שאין לנו פרה אדומה, יש לידע מה שכתב השל"ה הקדוש (פר' חוקת) שבזמנינו שאין לנו אפר פרה, הדרך להיטהר הוא על ידי לימוד התורה הקדושה. והקדוש החפץ חיים (בהקדמה לספר ליקוטי הלכות) האריך בזה שאפילו אם האדם חטא הרבה, מ"מ יש לו טהרה ע"י שיעסוק הרבה בתורה, שהתורה היא כמו אש וכמוש"כ (ירמיה כג-כט) "הלא כה דברי כאש נאום ה'", ויש לה כח ללבן את נפש האדם, ולהחזיר את הנשמה למצב הקודם שהיתה בלא שום פגם.

ונראה לרמוז הדבר מטהרת אפר פרה, שלוקחים את האפר ומערבים עם מים חיים ועי"ז נטהר האדם, ורמז יש בזה לכלל אדם, שגם אם הוא מלוכלך ושחור כמו אפר, מ"מ אם מערבים בו 'מים' והיינו התורה הקדושה - דאין מים אלא תורה (ב"ק פב, א) הרי הוא נעשה טהור.

